

Predrag Milidrag

PROBLEM SPOZNAJE BIVSTVOVANJA (ESSE) KOD TOME AKVINSKOG

APSTRAKT: Tekst analizira problem načina spoznaje bivstvovanja (esse) kod Tome Akvinskog, u kontekstu njegovog razlikovanja dve operacije razuma i u kontekstu metafizičke realne kompozicije između suštine i bivstvovanja. Osnovna je teza da razlika između prve i druge operacije razuma, prostog poimanja i suđenja, sledi razliku između bivstvovanja i suštine u stvorenim stvarima. Pritom, prihvata se razlika Dž. Ovensa između propozicionog i egzistencijalnog suđenja i na osnovu toga pokazuje se sintetički karakter suđenja koji izražava sintetički karakter samog bivstvovanja. Zaključak je da bivstvovanje koje se spoznaje suđenjem jeste actus essendi, a ne bivstvovanje istine propozicije. Na kraju, pokazano je da je spoznaja bivstvovanja kao metafizičkog principa i kao fakticiteta izraz dvostrukog karaktera samog bivstvovanja, esencijalnog i egzistencijalnog.

KLJUČNE REČI: Toma Akvinski, suđenje, Džon Ovens, actus essendi, realna razlika, suština, bivstvovanje.

U prethodnim tekstovima¹ videli smo da za Tomu (Thomas Aquinas) biće (*ens*) ima dvostruki karakter, esencijalni i akcidentalni ili, što je isto, supstancijalni i egzistencijalni. U ovom tekstu hoću da pokažem da su i sredstva pomoću kojih čovek dolazi do spoznaje bića jednako složena.

Odmah treba naglasiti da je pitanje Tominog učenja o tome kako se spoznaje konkretno biće i posebno njegovo bivstvovanje (*esse*) tema velikih kontroverzi među različitim tomističkim školama u XX veku, pa i među pripadnicima istih škola. Tako, na primer, među tzv. egzistencijalnim tomistima² Žak Mariten (Jacques Maritain)³

1 Milidrag 2014, 2015. Tekst je nastao u okviru projekta Instituta za filozofiju i društvenu teoriju koji finansira Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije pod brojem 179049.

2 Egzistencijalni tomizam (nije povezan s egzistencijalizmom) može se odrediti kao tumačenje Akvinčeve misli koje naglašava kontingentno bivstvovanje stvorenih stvari u odnosu na Boga (*ipsum esse subsistens*), zastupa radikalnu primarnost bivstvovanja (*esse, actus essendi*) u odnosu na suštinu stvorenine, pri čemu se suština javlja kao potencija koju bivstvovanje aktualizuje, i realnu različitost od nje. Govoreći krajnje uopšteno, Etjen Žilson i Kornelio Fabro (Etienne Gilson, Cornelio Fabro) njegovi su najvažniji zastupnici.

3 Up. Maritain 1956: 28-31; 1987: 48-64.

tvrdi da se biće spoznaje intuicijom, Žilson (Gilson) negira svaku intelektualnu intuiciju i tvrdi da je bivstvovanje spoznato drugom operacijom razuma, naime suđenjem.⁴ Takođe, Žilson insistira da iako možemo imati (nekakvu) koncepciju bivstvovanja, ne možemo imati koncept bivstvovanja.⁵ Za razliku od njega, Dž. Owens (Joseph Owens) kaže da bivstvovanje jeste predmet naših napora da se konceptualizuje, iako je sam rezultirajući koncept bivstvovanja, da tako kažemo, „denaturisan“, pošto je ono izvorno spoznato suđenjem, a ne prostim poimanjem.⁶ Uprkos svim neslaganjima, najveći broj tumača koji bi se mogli okarakterisati kao egzistencijalni tomisti uglavnom se slažu oko toga da je spoznaja konkretnog bića intelektualno kompleksna radnja koja uključuje brojne različite, ali komplementarne intelektualne operacije.

Drugi interpretatori, međutim, kao što su transcendentalni tomisti, tvrde da biće nije nešto s čim se ljudski duh susreće, već da je pre reč o doprinosu sa strane razuma, nešto slično kantovskoj apriornoj kategoriji. U tekstu u kojem sumira osnovne postavke transcendentalnog tomizma Džon Donsel piše: „Doprinos našeg razuma jeste 'nešto što'. To je ekvivalentno s 'biće koje'. O svemu što znamo potvrđujemo barem da je nešto i da je biće. To je doprinos našeg razuma našoj spoznaji što naše svakodnevne koncepte čini univerzalnima“.⁷ Na sasvim suprotnoj strani nalaze se aristotelovski tomisti koji tvrde da bivstvovanje nije spoznato drugom operacijom razuma, već samo prvom, naime prostim poimanjem. Zapravo, suđenje, kako neki tvrde, čak nije ni usmereno ka ekstramentalnoj stvarnosti već samo ka pojmovima i njihovom formalnom ili logičkom aranžmanu.⁸

Sa svim ovim suprotstavljenim tumačenjima na umu, najbolje je držati se pristupa koji u vidu ima Tomino učenje o bivstvovanju, jer, kako Režis tačno zapaža, „spoznaja jeste spoznaja bivstvovanja i pokorava se njegovim zakonima“.⁹ Sam se Toma pridržava te parmenidovske istine i direktno poistovećuje način na koji spoznajemo

4 Up. npr. Gilson 1952: 190-232; 1967: 40. I Owens slično smatra da za Tomu bivstvovanje je zahvaćeno kroz akt suđenja, ali jasnije od Žilsona razlikuje „egzistencijalna suđenja“ i „kategorijalna suđenja“; up. Owens 1976: 670-690, 1985: 14-43, 1985: 44-48, 1992: 167-216.

5 Gilson 1952: 207.

6 „Iako originalno obuhvaćeno suđenjem, a ne operacijom kojom su spoznate prirode, egzistencija u tomističkoj postavci stvari jeste ipak naknadno konceptualizovana pod pojmom 'aktualnost', koji je već poznat iz aristotelovske forme u odnosu na materiju” (Owens 1975: 298). „Koncept bivstvovanja reprezentuje savršenstvo koje nije izvorno zadobijeno konceptualizacijom, savršenstvo koje ne izlaže nikakav poseban konceptualni sadržaj” (Owens 1963: 60), jer bivstvovanje *nije* suština; vidi i Owens 1976: 169-171; 1985: 44-50.

7 Donceel 1974: 75.

8 Régis 1959: 312.

9 Isto, 313.

bivstvovanje sa prirodom bivstvovanja samog.¹⁰ Dakle, teza je da ako je bivstvovanje kod Tome uistinu složeno i višeznačno, način na koji se dolazi do znanja o njemu takođe mora odražavati složenost strukture bivstvovanja.

Sam Toma ne posvećuje često pažnju ovom problemu, ali u prilikama kada to čini njegovo je stanovište vrlo jasno:

Pošto u samoj stvari postoje štastvo i njeno bivstvovanje, njima odgovara dvostruka operacija razuma. Jednu filozofi zovu *formatio*, u kojoj [razum] poima štastva stvari. To je takođe u trećoj knjizi dela *O duši* Filozof nazvao i *poimanje nedeljivih*. Druga, koja obuhvata bivstvovanje stvari sastavljanjem afirmacije jer je i bivstvovanje stvari sastavljeno od materije i forme iz kojih dobija spoznaju, sastoji se u sastavljanju forme s materijom ili akcidencije sa subjektom.¹¹

Iako smo suočeni s brojnim tehničkim terminima i opisima, na osnovu ovog mesta jasno je da postoje dve intelektualne operacije koje odgovaraju dvama predmetima. Koja je priroda tih operacija i koja je priroda njihovih odgovarajućih predmeta?

Pre nego što se okrenemo tom pitanju vredi primetiti da unutar teksta koji je citiran svetac vrlo jasno podređuje spoznajnu aktivnost stvarnosti predmeta koji je spoznat. Pošto je sama stvarnost složena od bivstvovanja i štastva, naša spoznaja nje mora poštovati takvu složenost i odgovarati zahtevima stvarnosti. Štaviše, ta stvarnost koja se nalazi pred onim ko spoznaje jeste stvar, nešto konkretno i pojedinačno; drugim rečima, predmet početnog iskustva bivstvovanja nije ideja niti neki univerzalni pojam kao što neki transcendentalni tomisti smatraju.

Kakva je priroda tih intelektualnih odgovora na stvarnost? Kako Toma objašnjava, prva je opisana kao „formacija (*formatio*)“ ili „poimanje nedeljivih (*indivisibilium intelligentia*)“, druga je opisana kao „sastavljanje afirmacija (*componendo affirmationem*)“, kao ono što „sastavlja i deli (*componit et dividit*)“ ili kao „vera (*fides*)“. U svakom slučaju,

10 Up. npr. SCG I, 71. Dela Andeoskog doktora biće citirana na sledeći način: ST – Summa theologiae, SCG – Summa contra gentiles, *Quodl.* – Quaestiones de quodlibet, *In Sent.* – Scriptum super Sententiis magistri Petri Lombardi, *In Meta.* – In duodecim libros Metaphysicorum Aristotelis, *In De Trin.* – In librum Boethii De Trinitate expositio, *De ver.* – Quaestiones disputatae de veritate, *De pot.* – Quaestiones disputatae de potentia, DEE – De ente et essentia, *In Periherm.* – In libros Peri hermeneias Aristotelis exposition.

11 „Cum in re duo sint, quidditas rei, et esse ejus, his duobus respondet duplex operatio intellectus. Una quae dicitur a philosophis *formatio*, qua apprehendit quidditates rerum, quae etiam dicitur *indivisibilium intelligentia*. Alia autem comprehendit esse rei, *componendo affirmationem*, quia etiam esse rei ex materia et forma compositae, a qua cognitionem accipit, consistit in quadam compositione formae ad materiam, vel accidentis ad subjectum“ *In I Sent.*, d. 38, q. 1, a. 3. Up. i *In De trin.*, q. 5, a. 3, resp: „Potrebno je, dakle, znati da je prema Filozofu u III. knj. *O duši* djelatnost uma dvostruka: jedan se naziva spoznajom nedeljivih stvari kojom se o svakoj stvari doznaje što je, dok je druga ona kojom spaja i razlučuje, to jest oblikuje potvrdnu ili niječnu izjavu“ (Akvinski 2005: 109).

obe intelektualne operacije Toma opisuje kao apstrakciju¹², što će reći da se u obe operacije duh suočava samo s nekim aspektom predmeta spoznaje.¹³ S obzirom na prvu operaciju, Owens napominje da reč „formacija“ ima izvor u arapskoj misli, te da označava neku vrstu „slike“, „na sliku nalik“ saznanje: formacija „prenosi smisao koji je modeliran po ugledu na pojam saznanja koje je nalik na sliku stvari“.¹⁴ Danas, posebno u svetlu sholastičke terminologije, prva operacija razuma postala je poznata kao „prsto poimanje“ (*simplex apprehensio seu conceptio*) i, kako kaže Toma, njen predmet jesu šastva stvari (*quidditates rerum*). Moglo bi se reći da kroz prsto poimanje znamo šta nešto jeste, da njime zahvatamo prirodu ili suštinu.

Ukoliko nešto znamo samo u kategorijama njegovog šastva, to znanje mora ostaviti po strani (tj. apstrahovati s preciziranjem ili bez njega¹⁵) sve ono što nije suštastveno ili je samo slučajno za prirodu o kojoj je reč. Drugim rečima, za Tomu, prsto poimanje odgovara esencijalnom karakteru bivstvovanja: „[P]rva se djelatnost odnosi na samu narav stvari po kojoj spoznata stvar zauzima neki stupanj među bićima, bilo da je to potpuna stvar, na primjer neka cjelina, bilo da je nepotpuna, na primjer dio ili akcidenca“.¹⁶ Prsto poimanje ostavlja po strani vremenitost stvari, njenu neprenosivu jedinstvenost, njen inherentni dinamizam, dakle sve što ne pripada prirodi same stvari, supstancijalnoj ili akcidentalnoj. I, naravno, pošto *quod quid erat esse*¹⁷ čoveka, životinje, beline, težine itd, ostaje konstantno i imuno na sve promene, odgovarajući pojmovi tih priroda takođe ostaju statični: oni su nalik na slike u smislu da sadrže samo statičnu spoznaju. Pošto je priroda tako pojmljena, što će reći kao statička i nepromenljiva, prsto poimanje donosi spoznaju onog što je uvek isto i nužno.

Kao rezultati rada prostog poimanja, pojmovi ne mogu biti ni istiniti ni lažni i u tome Toma sledi Aristotela (Ἀριστοτέλης).¹⁸ Da bi objasnio istinu i lažnost Aristotel

12 Treba držati na umu da Toma izraz *apstrakcija* ne koristi jednoznačno. Postoji apstrakcija celine i apstrakcija dela, čemu odgovara apstrakcija s preciziranjem i bez preciziranja, a tu je i ono što Akvinac naziva razdvajanje (*separatio*), a što funkcioniše na drugačiji način od ostalih vrsta apstrakcije; za *abstractio* i *separatio*, up. In *De trin.*, q. 5, a. 3, resp. (Akvinski 2005: 110-112).

13 Up. In *De trin.*, q. 5, a. 3 (Akvinski 2005: 110).

14 Owens 1976: 24.

15 Za Tomino razumevanje precizirajuće i neprecizirajuće apstrakcije, vidi DEE 3. Ukratko, precizirajuća apstrakcija je eksplicitno isključivanje onog nesuštinskog iz pojma stvari, dok je neprecizirajuća neuzimanje toga u obzir. Na primer, rezultat prve apstrakcije jeste pojam ljudskosti ili pojam beline, rezultat druge jeste pojam *čovek* ili (nešto) *belo*.

16 In *De trin.*, q. 5, a. 3, resp. (Akvinski 2005: 109; zarad terminološkog ujednačavanja s ostatkom teksta, umesto *dogodak* stavljeno je *akcidenca*).

17 „A to je takođe ono što Filozof često naziva 'ono-što-bijaše-biti', tj. čime je neka stvar nešto“, DEE 2 (Akvinski 1996: 274).

18 Vidi Owens 1976: 25-27 i 1985: 19-23 za to zašto je „sudenje“ ipak najbolji izraz za opis druge operacije razuma.

uvodi pojam „sastavljanja i razdvajanja“; no, da li to odgovara Tominoj drugoj operaciji koja „spaja i razdvaja“?

Priroda druge operacije razuma ili kako se danas češće naziva „suđenje“,¹⁹ kod Tome je predmet sporova, verovatno dobrim delom zbog aristotelovskog uticaja. Pitanje se, naravno, vrti oko značenja bivstvovanja kod Tome kada opisuje suđenje kao „u vezi s bivstvovanjem stvari“, *esse rei*. Zapravo, ako se razumske operacije znaju i razlikuju samo po svojim odgovarajućim predmetima tada određivanje pune prirode suđenja u nemaloj meri zavisi od značenja bivstvovanja i to u razlici spram štastva stvari.

Očito je pitanje koje se ove postavlja: treba li da pod *esse* razumemo Tomin akt bivstvovanja (*actus essendi*)? Ne smemo olako zaključivati šta u svečevim tekstovima znače *ens*, *esse* i slični pojmovi, bez konteksta u kojem se javljaju. Kod Tome osim *actus essendija*, *esse* može značiti i štastvo ili prirodu stvari,²⁰ ali i akt bivstvovanja koji nije neka operacija, već je prvi akt ili aktualnost same stvari.²¹ Konačno, *esse* se može odnositi i na istinu propozicije koja nastaje iz razumove aktivnosti sastavljanja i razdvajanja.²² U kojem onda smislu Toma govori o *esse rei*?

Odmah možemo eliminisati značenje bivstvovanja kao prirode stvari, pošto je prva, a ne druga operacija razuma određena prirodom ili štastvom.²³ Alternativa koja sledi – akt bivstvovanja ili istina propozicije kada se govori o bivstvovanju u kontekstu suđenja – takođe je izazivala nemale kontroverze. Prema aristotelovskim tomistima, suđenju pripada da aranžira i dovodi u red pojmove koji su zadobijeni prvom operacijom i u tom procesu nastaje istina i lažnost.²⁴ *Esse* u *esse rei* suđenja, prema njima, odnosi se ne na aktualno bivstvovanje, već na „modus bivstvovanja“.²⁵

19 „U jednom smislu, bivstvovanje znači štastvo ili prirodu stvari, kao što kažemo da je definicija ono što označava šta je bivstvovanje. U drugom smislu, bivstvovanje znači aktualnost suštine, kao što življenje, koje je bivstvovanje žive stvari, jeste akt duše; ne njena druga aktualnost, koja je njena operacija, već prva. U trećem smislu, bivstvovanje znači ono što označava istinu propozicionog kompleksa zbog čega se *jeste* zove kopula (*Uno modo dicitur esse ipsa quidditas vel natura rei, sicut dicitur quod definitio est oratio significans quid est esse; definitio enim quidditatem rei significat. Alio modo dicitur esse ipse actus essentiae; sicut vivere, quod est esse viventibus, est animae actus; non actus secundus, qui est operatio, sed actus primus. Tertio modo dicitur esse quod significat veritatem compositionis in propositionibus, secundum quod est dicitur copula*)“, *In I Sent.*, d. 33, q. 1, a. 1, ad 1.

20 Isto.

21 Isto. Za analizu različitih značenja, up. Milidrag 2014: 6-9.

22 Up. Wippel 2000: 25.

23 Up. Regis 1959: 312. Za to kod Tome, *De ver.*, q. 1, a. 2 (Akvinski 2002: 246-250), ST I, q. 16, a. 2 (Akvinski 1990: 213-214).

24 Regis 1959: 329.

25 DEE 4 (Akvinski 1996: 306).

Ako se okrenemo Akvinčevoj metafizici stvaranja, u kojoj je krajnji temelj bivstvovanja akt onkraj forme, tada postaje jasno da poimanje prirode stvari nije istovremeno i poimanje njenog bivstvovanja. Prema Tomi, štaštvo stvari je drugo od akta njenog bivstvovanja i nesvodivo je na taj akt, te otud *šta* nešto jeste drugo je od toga *da* nešto jeste ili, kako Toma piše na slavnom mestu, „mogu, doista, shvatiti što je čovjek ili feniks, a ipak ne znati postoji li u stvarnosti“.²⁶ Sledstveno, objašnjava Toma, pošto je bivstvovanje stvari, njen *actus essendi* izvan suštine stvari, pitanje *da li jeste* razlikuje se od pitanja *šta jeste*.²⁷ Ako se „spoznaja bića pokorava zakonima bića“²⁸ sledi da bi zbog dvostrukog karaktera stvorenog bića, naša spoznaja trebalo da bude isto tako složena. Na kraju krajeva, jasno je da aktualno bivstvovanje stvari ne može biti pojmljeno pomoću prostog poimanja štaštva pošto su *quidditas* i *esse* različiti i nesvodivi. Ukoliko je prva operacija razuma upravljena na štaštvo stvari, moramo se okrenuti drugom nekom aktu duše, drugoj operaciji, kojom se ona suočava s aktualnim bivstvovanjem stvari, suđenjem.

Suđenje, bivstvovanje i istina

Moramo posvetiti pažnju tekstovima u kojima sam Toma ukazuje na odnos između suđenja i istine propozicije. Jedan od uzroka konfuzije oko određivanja prirode suđenja i njegovog odgovarajućeg predmeta kod Tome jeste i to što za njega suđenje ima dva momenta, pri čemu se pomoću prvog duh susreće sa stvarnošću, a potom drugim izražava tu stvarnost kroz propoziciju. Owens je na to skrenuo pažnju i nazvao ih egzistencijalnim i propozicionim suđenjima.²⁹

Dakle, tumačenje presudno zavisi od načina na koji se razume bivstvovanje u tekstovima u kojima govori o drugoj operaciji razuma. Iz tih je tekstova nekoliko stvari jasno. Prvo, Toma drži da postoji korespondencija između prostog poimanja i suđenja u samim stvarima, konkretno u dvostrukom karakteru bivstvovanja:

Pošto postoje dva načina razmatranja stvari, njeno štaštvo i njeno bivstvovanje, njima odgovara dvostruka operacija razuma. Jednu filozofi zovu *formatio*, u kojoj [razum] poima štaštva stvari. To je takođe u trećoj knjizi dela *O duši* Filozof

26 *Quodl.*, II, q. 1, a. 1.

27 Regis 1959: 319.

28 Owens skreće pažnju na tu razliku; up. Owens 1985: 22-24; 1992: 192, 193.

29 „Cum in re duo sint, quidditas rei, et esse ejus, his duobus respondet duplex operatio intellectus. Una quae dicitur a philosophis *formatio*, qua apprehendit quidditates rerum, quae etiam dicitur *indivisibilium intelligentia*. Alia autem comprehendit esse rei, componendo affirmationem, quia etiam esse rei ex materia et forma compositae, a qua cognitionem accipit, consistit in quadam compositione formae ad materiam, vel accidentis ad subjectum“, *In I Sent.* d. 38, q. 1, a. 3.

nazvao i *poimanje nedeljivih*. Druga obuhvata bivstvovanje stvari sastavljanjem afirmacije, jer je i bivstvovanje stvari sastavljeno od materije i forme iz kojih dobija spoznaju, sastoji se u sastavljanju forme s materijom ili akcidencije sa subjektom.³⁰

U Tominom pristupu jasno je da i prosto poimanje i suđenje odgovaraju ekstramentalnoj stvarnosti; obe operacije odgovaraju različitim metafizičkim „elementima“ ili, bolje, principima unutar konkretnog stvorenog bića. Kao što smo videli, dok prva operacija razuma odgovara štastvu stvari, druga, suđenje, odgovara bivstvovanju stvari, *esse rei*. Jasno je da suđenje, makar kako ga Toma dosad opisuje, odgovara stvarnosti; ono uključuje interni aranžman koncepata, ali nije ograničeno na njega.³¹

Suđenje odgovara bivstvovanju stvari, kaže nam Toma, koje se bivstvovanje sastoji u određenom spajanju forme i materije ili akcidencije i subjekta. Slično, na odgovarajućem mestu iz *Komentara Boetijevog spisa O trojstvu*, svetac identifikuje bivstvovanje, kojem odgovara suđenje, kao ono što rezultira iz sjedinjenja principa složene stvari ili što prati prostu prirodu nematerijalne stvari.³² Ovde jasno vidimo da, za Tomu, bivstvovanje pripada samoj stvarnosti spoznate stvari i, otud, ne može biti uzeto u smislu bivstvovanja istine propozicije koja ima bivstvovanje samo u duhu. Ukoliko bivstvovanje nije štastvo stvari i ukoliko nije istina propozicije, jedino što može biti jeste akt bivstvovanja ili, kako nešto ranije u *Komentarju Sentencija* kaže, akt suštine (*actus essentiae*).³³ Zapravo, kasnije u *Komentarju* Toma ponovo nabrāja tri smisla bivstvovanja i s obzirom na bivstvovanje u smislu istine propozicije jasno kaže da takvo *esse* nije u samoj stvari već samo u duhu kada spaja predikat sa subjektom.³⁴ S obzirom na *esse* kao akt bivstvovanja ili, kako na ovom mestu kaže,

30 „Pošto Toma ovde referira na samo *esse* stvari (*ipsum esse rei*), to ukazuje da ovde nema na umu *esse* naprosto kako postoji u razumu kao izraženo u suđenju, tj. kao kopulu“, Wippel 2000: 25.

31 „Druga se djelatnost odnosi na samo bivstvovanje stvari koje u složenim ícima nastaje sjedinjenjem počela stvari i ide ukorak (*concomitatur*) sa samom jednostavnom naravi stvari kao u jednostavnim bićima“, *In De trin.*, q. 5, a. 3 (Akvinski 2005: 109; umesto *bitak* stavljeno je *bivstvovanje*).

32 *In I Sent.*, d. 33, q. 1, a. 1, ad 1.

33 *In III Sent.* d. 6, q. 2, a. 2, resp.

34 „Respondeo dicendum, quod secundum philosophum 5 Metaph., esse duobus modis dicitur. Uno modo secundum quod significat veritatem propositionis, secundum quod est copula; et sic, ut Commentator ibidem dicit, ens est praedicatum accidentale; et hoc esse non est in re, sed in mente, quae conjungit praedicatum cum subjecto, ut dicit philosophus in 6 Metaph. Unde de hoc non est hic quaestio. Alio modo dicitur esse, quod pertinet ad naturam rei, secundum quod dividitur secundum decem genera; et hoc quidem esse est in re, et est actus entis resultans ex principiis rei, sicut lucere est actus lucentis. Aliquando tamen sumitur esse pro essentia,

actus entis, Toma ukazuje da takvo bivstvovanje pripada prirodi stvari i „rezultira“ iz sjedinjenosti principa stvari:

Odgovaram da prema Filozofu, peta knjiga *Metafizike*, tekst šesti, bivstvovanje se kaže na dva načina. Na jedan način, ono označava istinu propozicije utoliko što je kopula. I zato Averoes kaže na istom mestu da je biće akcidentalni predikat. To nije bivstvovanje u stvarnosti, već u duhu koji spaja predikat sa subjektom, kako Filozof kaže u šestom tekstu šeste knjige *Metafizike*. Zato se ovo pitanje ne tiče toga. Na drugi način, koristimo izraz *bivstvovanje* ukoliko pripada prirodi stvari, utoliko što je raspoređena u deset kategorija i to je zapravo bivstvovanje u stvarnosti i akt bića koji proizlazi iz principa stvari, kao što je svetlo akt svetljenja. Ipak, ponekad se bivstvovanje koristi za suštinu, u skladu s tim kao da je stvar, pošto njeni principi (stvari) se uobičajeno označavaju kroz akte, kao potencija ili stanje.³⁵

Treba, ipak, ukazati na to da ova ista mesta koja navodimo u prilog tezi da Toma ne razumeva bivstvovanje ni kao suštinu ni kao istinu propozicije mogu biti dvosekli mač i poslužiti kao argument protiv tvrdnje da suđenje odgovara aktualnoj egzistenciji stvari, tj. da suđenje ima posla s bivstvovanjem shvaćenim kao akt bivstvovanja stvari. Kao što smo videli, bivstvovanje na citiranom mestu „proizlazi iz principa stvari“, ali kako može akt bivstvovanja stvari, krajnji temelj i uzrok bića biti posledica kada bez njega nema ni stvari ni njenih principa? Stvar je, naravno, u različitim porecima uzročnosti. O tome je bilo reći na drugom mestu³⁶ i zato ćemo reći samo to da iako ostaje vrhovno unutar bića kao njegov krajnji temelj i uzrok, bivstvovanje nije jedini uzrok koji proizvodi biće stvari. Forme, čak i supstancijalne, iako stoje u odnosu prema aktu bivstvovanja kao potencije prema aktu,³⁷ ipak operišu unutar poretka suštine, s njihovom recipročnom formalnom uzročnošću, čineći od stvorenog bića

secundum quam res est: quia per actus consueverunt significari eorum principia, ut potentiae vel habitus. Loquendo igitur de esse secundum quod est actus entis, sic dico, quod secundum secundam opinionem oportet ponere tantum unum esse; secundum alias autem duas oportet ponere duo esse“; *In III Sent.* d. 6, q. 2, a. 2, resp.

35 Milidrag 2015: 23-26.

36 Up. SCG II, 54 (Akvinski 1993: 569); ST I, q. 4, a. 1, ad 3 (Akvinski 1990: 294).

37 „Očito je, otud, da ono što zovem bivstvovanje jeste aktualnost svih akata i s tog razloga savršenost svih savršenstava. I onom što zovem bivstvovanje ne može se pridodati ništa što bi bilo formalnije od bivstvovanja samog i što bi ga određivalo kao što akt određuje potenciju. Uzeto na ovaj način, bivstvovanje se suštastveno razlikuje od nečega čemu se može što pridodati na način određivanja (*Unde patet quod hoc quod dico esse est actualitas omnium actuum, et propter hoc est perfectio omnium perfectionum. Nec intelligendum est, quod ei quod dico esse, aliquid addatur quod sit eo formalius, ipsum determinans, sicut actus potentiam: esse enim quod huiusmodi est, est aliud secundum essentiam ab eo cui additur determinandum*)“, *De pot.*, q. 7, a. 2, ad 9. Up. i SCG II, 54.

neku određenu vrstu bića. U skladu s tim, Toma ukazuje da je bivstvovanje određeno unutar poretka formalne uzročnosti kroz primanje u suštinu.³⁸ Dakle, iako bivstvovanje i suština uzrokuju jedno drugo unutar poredaka delotvorne i formalne uzročnosti, bivstvovanje ipak zadržava prvo mesto unutar poretka bića pošto je aktualnost svih akata, akt *par excellence*. S obzirom na to, ne čudi kad Toma govori o bivstvovanju koje proizlazi iz principa stvari; *bivstvovanje je rezultat u poretku formalne uzročnosti, ali sve vreme funkcioniše kao delotvorni uzrok*.

Ostaje, dakle, jasno da se suđenje okončava u bivstvovanju razumevanom kao akt bivstvovanja stvari. Nadalje, ukoliko se ima na umu da je suđenje temeljno sintetička aktivnost, što ćemo ubrzo pokazati, jasno je i to da se kroz suđenje zahvata bivstvovanje stvari. Ovde se mora držati na umu da, kao što Toma kaže sledeći Aristotela, *znati* znači u nekom smislu biti ili postati ono što je znano.³⁹ Ukoliko se kroz suđenje spoznaje akt bivstvovanja stvari, tada i samo suđenje mora biti asimilovano u dinamizam svojstven aktu bivstvovanja. No, sam taj dinamizam jeste akcidentalan za samu stvar i kao takav funkcioniše kao jedna vrsta sintetičke aktivnosti. Na primer, posmotrimo Sokrata koji je istovremeno čovek, ima prćast nos i Atinjanin je. Ničeg nema u ljudskoj prirodi što bi zahtevalo da čovek bude prćastog nosa ili da bude Atinjanin ili, obrnuto, ništa u prćastosti ili u *biti građanin Atine* ne zahteva da se mora naći Sokratu. A ipak, Sokrat *jeste* Atinjanin i *ima* prćast nos. U aktualizovanju Sokratovog bića, aktualizovanju njega kao Atinjanina s prćastim nosom u nekom određenom vremenu, petom veku pre Hrista, bivstvovanje sintetiše Sokrata s njegovim akcidentalnim kvalitetima u jedno egzistencijalno jedinstvo.⁴⁰ Slično tome, čak i unutar kategorije supstancije, bivstvovanje funkcioniše sintetički; ono sintetiše, na primer, Sokratovu ljudsku prirodu s njegovom individualnošću. Ničeg nema u ljudskoj prirodi što bi tražilo jedinstvo s nekim konkretnim čovekom, sa Sokratom ili, ako je reč o apstraktnijim prirodama, ničeg nema što bi zahtevalo da životinjskost ili živa stvar bude ujedinjena sa Sokratom. No, Sokrat postoji kao čovek, i kao životinja i kao živa stvar. Ponovo, bivstvovanje sintetiše, unutar određenog vremena, pobrojane prirode u egzistencijalno jedinstvo pojedinačnosti, Sokrata.

Otud, bivstvovanje je temeljno sintetišuća aktivnost pri čemu je stvar aktualizovana u egzistencijalno jedinstvo unutar nekog određenog vremena. Sledstveno, ako bivstvovanje odgovara suđenju kao njegov svojstveni predmet i ako je spoznaja stečena samo ukoliko onaj koji spoznaje postaje nekako nalik na spoznatu stvar, onda

38 „[B]udući da je spoznaja ono po čemu se spoznati predmet nalazi u onome koji spoznaje“, ST I, q. 16, a. 1 (Akviński 1990: 210). Vidi i Phelan 1967: 142.

39 „Jeste’ izražava njihovu sintezu u jednom realno egzistirajućem biću. Sinteza je nešto izvan i iznad apstraktnih priroda o kojima je reč i one je ne zahtevaju“, Owens 1985: 63.

40 „[D]ok apstrakcija provizorno izdvaja delove iz njihovih celina, suđenje je tu da integriše ili da reintegriše iste te delove u njihove celine“, Gilson 1952: 203. Isto, Phelan 1967: 150.

egzistencijalno suđenje mora i samo asimilovati sebe i postati nalik sintetičkoj aktivnosti bivstvovanja. Suđenje takođe mora biti sintetičko. Imamo li takvo sintetizovanje u aktu suđenja? Ukoliko je suđenje, kako nam Toma stalno ponavlja, sastavljanje i rastavljanje, onda je očit pozitivan odgovor. Suđenje služi da reintegriše ili da sintetiše one prirode ili štastva koja su izvorno apstrahovana kroz prosto poimanje i u sintetisanju dva koncepta suđenje asimilira sebe u sintetišuću aktivnost bivstvovanja stvari. Na početku rastavljeno prostim poimanjem na različite apstraktne koncepte (životinja, beo, prćast, čovek, nos), egzistencijalno jedinstvo stvari ponovo je uspostavljeno kroz sintetičku aktivnost suđenja, a koncepti su reintegrirani u pojedinačno biće, naime Sokrata.⁴¹ Suđenje zahvata bivstvovanje stvari zato što samo suđenje funkcioniše kao sintetišući faktor.

Ne sme se izgubiti iz vida da međusobna zavisnost suđenja i prostog poimanja postaje jasna ukoliko se suđenje razume kao intelektualna sintetizujuća aktivnost. Drugim rečima, ne može se apstrahovati neka apstraktna priroda od pojedinačne stvari koja je takođe i istovremeno pojmljena kao egzistirajuća, a do čega se dolazi suđenjem. Može se na apstraktan način razmatrati suština stvari, ali se uvek mora držati na umu da je reč o suštini koja uvek stoji u odnosu prema aktu bivstvovanja, jer to je suština neke aktualno bivstvjuće stvari. Takođe, ne može se obuhvatiti bivstvovanje stvari bez istovremene spoznaje *šta* ta stvar jeste. Ako suđenje radi sintetički kombinovanjem različitih suština čime proizvodi jedinstvo intencionalne egzistencije, tada ono prvo mora imati šta da kombinuje, mora operisati u saradnji s prostim poimanjem. Kao što nema suštine bez bivstvovanja i obrnuto, tako nema ni suđenja bez konceptualizacije ili konceptualizacije bez suđenja. □ Kao što bivstvovanje sintetiše različite ontološke elemente neke pojedinačne stvari u egzistencijalno jedinstvo, tako unutar intencionalnog poretka suđenje sintetiše odgovarajuće egzistencijalno jedinstvo.

U toj korespondenciji intencionalnog bivstvovanja koje stvar ima u duhu i realne egzistencije nastaje istina i tu se javlja razlika između egzistencijalnih i propozicionih sudova koji odgovaraju bivstvovanju kao aktu bivstvovanja i bivstvovanju istine propozicije. Ako se vratimo na tekst iz komentara Boetijevog dela (Boethius), vidimo da neposredno nakon tvrdnje da suđenje pripada aktualnom bivstvovanju stvari Toma kaže da upravo u percepciji akta bivstvovanja od suđenja nastaje bivstvovanje istine propozicije. Suđenje je za njega jedna vrsta apstrakcije i to apstrakcije razdvajanja, o čemu on piše: „A budući da istina u umu nastaje tako da se podudara sa stvari, očit je da um po ovoj drugoj djelatnosti ne može istinito apstrahovati ono što je stvarno povezano, jer bi tim apstrahovanjem označavao da postoji odvojenost u samom bivstvovanju stvari. Na primjer, ako apstrahujem čovjeka od bjeline govoreći ’čovjek

41 „[O]be operacije jednako su potrebne za spoznaju, koja je uvek spoznaja aktualnog bića... Apstrakcija i suđenje nikad nisu razdvojeni u duhu zato što suština i egzistencija nikad nisu razdvojeni u stvarnosti“, Gilson 1952: 203-204.

nije bijel', označujem stvarnu odvojenost. Stoga, ako čovjek i bjelina stvarno nisu odvojeni, um će biti neistinit. Dakle, um tom djelatnošću ne može istinito izdvojati, osim u onih stvari koje su stvarno odvojene.⁴² Ovo mesto jasno reafirmiše da za Tomu istina i laž imaju mesta samo unutar razuma. Sledstveno, bivstvovanje kao istina propozicije nema realnu egzistenciju, već samo spoznajnu ili intencionalnu. Nadalje, kako Toma objašnjava, ta spoznajna egzistencija može biti izražena u kategorijama propozicije, kao „Čovek nije beo“ ili „Sokrat jeste“.

Uzete po sebi, propozicije ne kažu ništa o tome da li postoji čovek koji nije beo ili da li uistinu postoji čovek koji je Sokrat. Naravno, može se uzeti cela lista takvih propozicija i utvrditi šta mora nužno slediti iz njih. Može se suditi da ako su „svi ljudi smrtni“ i ako je „Sokrat čovek“, tada sledi da je i sam Sokrat podložan smrtnosti, te se na osnovu toga može prosuditi „Sokrat je smrtni“. No, ovim suđenjem, koje ćemo zvati propoziciono, ne kažemo zapravo da li je istina to da su svi ljudi smrtni, niti to da je Sokrat čovek. To je stoga što, kako nas podseća Toma, logika ne pripada stvarnosti kao takva već samo upravljajući načinom na koji mislimo.⁴³

A ipak, Toma nam jasno kaže da druga operacija razuma, suđenje, jeste mesto gde nastaje istina jer ona je usmerena na stvarnost, na način na koji stvari jesu aktualne i saobražava se stvarnosti. Zato što uistinu pripada bivstvovanju stvari i što ga zahvata, suđenje ne može s istinom razdvojiti ono što je ujedinjeno u stvarnosti ili ujediniti ono što je razdvojeno. Bivstvovanje istine propozicije, koje nastaje kroz intelektualnu aktivnost razuma kojom on „sastavlja i deli“, mora se saobraziti bivstvovanju stvari koje su neposredno znane. Za Tomu, postoji jasan odnos između bivstvovanja uzetog kao *actus essendi* i bivstvovanja istine propozicije i to je odnos zavisnosti drugog od prvog. Toma na mnogim mestima kaže da je istina utemeljena u bivstvovanju.⁴⁴ Istina jeste formalno usavršena u drugoj operaciji razuma, ali ona svoj temelj ima u ekstramentalnoj stvarnosti ili, preciznije, u bivstvovanju stvari, a ne u njenom štatstvu.⁴⁵

Ne bi više trebalo da bude sumnje oko toga da je *esse* kao bivstvovanje istine propozicije utemeljeno u *esseu* kao aktu bivstvovanja ili, kako kaže Toma, *ipsum esse rei* uzrok je istine koja postoji u razumu.⁴⁶ Takođe je važno ukazati da, za Tomu, kroz jedan te isti akt suđenja spoznata je stvar i odnos adekvacije je zaokružen u čemu se sastoji karakter istine.⁴⁷ Dakle, jasno se vide dva momenta u suđenju. Prvi, egzistencijalno suđenje, jeste onaj pri kojem je spoznato aktualno bivstvovanje stvari,

42 *In De trin.*, q. 5, a. 3, resp. (Akviski 2005: 109, umesto odmišljanje stavljeno je apstrahovanje).

43 „[J]er logičar razmatra način na koji su termini pripisani, a ne postojanje stvari“, *In VII Metaph.*, l. 17, no. 1658.

44 *In I Sent.*, d. 19, q. 5, a. 1, ad 7.

45 Up. *In I sent.*, d. 19, q. 5, a. 2.

46 Isto.

47 Up. *In I Sent.* d. 19, q. 5, a. 1, c.

bez posrednika. Drugo, propoziciono suđenje, jeste razumov vlastit izraz bivstvovanja u kategorijama propozicije koji je, prema Tomi, „znak“ poimanja bivstvovanja u suđenju. „I pošto je karakter istine utemeljen u bivstvovanju, a ne u štastvu ... istina i lažnost svojstveno su otkrivene u drugoj operaciji i u njenom znaku, koji je propozicija, a ne u prvoj ili u njenom znaku koji je definicija“.⁴⁸

Propoziciona suđenja za Tomu su znaci egzistencijalne stvarnosti zadobijene izvorno egzistencijalnim suđenjem. Zato za Tomu glagol *est* u *Socrates est* označava samo bivstvovanje Sokrata. No, ukoliko *est* u sudovima o postojanju stvari označava aktualno bivstvovanje subjekta, šta je s propozicijama u kojima *est* funkcioniše samo kao kopula, u kojima kao da sintetiše predikat i subjekat, „Sokrat je beo“ na primer? Prema Tomi, čak i u tim propozicijama *est* i dalje označava bivstvovanje stvari o kojoj je reč:

[‘Jeste’] prvotno označava nešto što pada pod razum na način aktualnosti u apsolutnom smislu, pošto *jeste* apsolutno govoreći označava *biti u aktu* i otud označava na način glagola. Međutim, aktualnost koju glagol *jeste* principijelno označava jeste generalno aktualnost svake forme ili akta, supstancijalnog ili akcidentalnog. Otud, kada hoćemo da označimo da neka forma ili akt aktualno jesu u nekom subjektu to činimo pomoću glagola *jeste* i s tog razloga glagol *jeste* sledstveno označava kompoziciju.⁴⁹

Ovde vidimo da čak i kada funkcioniše kao kopula, glagol „jeste“ i dalje ima egzistencijalnu konotaciju pošto označava aktualno bivstvovanje stvari. U suđenjima kojima se nešto pripisuje subjektu, „Sokrat je beo“ ono što je izraženo jeste da Sokrat bivstvuje kao bela stvar.⁵⁰ Uloga glagola „jeste“ nije tek spajanje subjekta i predikata. On je susedan predikatu, tako da je zapravo njegov deo, označavajući aktualnost forme ili akta označenog predikatom. Zato, u propoziciji „Sokrat je beo“ ono što je pripisano

48 „Et quia ratio veritatis fiindatur in esse, et non in quidditate, ut dictum est, ideo Veritas et falsitas proprie invenitur in secunda operatione, et in signo ejus, quod est enuntiatio, et non in prima, vel signo ejus quod est definitio“, *In I Sent.*, d. 19, q. 5, a. 1, ad. 7.

49 „Ideo autem dicit quod hoc verbum est consignificat compositionem, quia non eam principaliter significat, sed ex consequenti; significat enim primo illud quod cadit in intellectu per modum actualitatis absolute: nam est, simpliciter dictum, significat in actu esse; et ideo significat per modum verbi. Quia vero actualitas, quam principaliter significat hoc verbum est, est communiter actualitas omnis formae, vel actus substantialis vel accidentalis, inde est quod cum volumus significare quamcumque formam vel actum actualiter inesse alicui subiecto, significamus illud per hoc verbum est, vel simpliciter vel secundum quid: simpliciter quidem secundum praesens tempus; secundum quid autem secundum alia tempora. Et ideo ex consequenti hoc verbum est significat compositionem“, *In I Periherm.* l. 5, 22

50 „[I]mena i participi mogu se postaviti i na strani subjekta i na strani predikata, ali glagol je uvek postavljen na strani predikata (*quia scilicet nomina et participia possunt poni ex parte subiecti et praedicati, sed verbum semper est ex parte praedicati*)“, *In I Periherm.* l. 5, 4. Za to, vidi Gilson 2002: 170, Buersmyer 1986.

Sokratu nije belina kao takva, forma označena predikatom „belo“, već „aktualnost beline“, „sadržavanje beline“ ili, naprosto, „biti beo“.⁵¹

Ponekad, međutim, *jeste* nije pripisano kao principijelni predikat, već je pridruženo principijelnom predikatu da bi ga se povezalo sa subjektom kao u *Sokrat je beo*. Ovde, namera nije da se potvrdi da Sokrat uistinu jeste, već da mu se pripiše belina pomoću glagola *jeste*. Dakle, u takvim sudovima *jeste* je pripisano kao pridodato principijelnom predikatu. Kaže se da je treće ne zato što je treći predikat već zato što je treća reč postavljena u suđenju, koja zajedno s imenom pripisanim čini jedan predikat. Suđenje je otud podeljeno na dva dela, ne tri.⁵²

Ponovo, jasno je da, bilo da pripisuju subjektu neki predikat bilo da su suđenja o postojanju, ova propoziciona suđenja direktno pripadaju bivstvovanju spoznate stvari pošto su izrazi tog bivstvovanja. Kao što bivstvovanje uzeto kao istina propozicije ima svoj krajnji temelj u bivstvovanju stvari tako se i propoziciona suđenja izvode iz egzistencijalnih kao njihov intelektualni izraz.⁵³ Istina se sastoji od slaganja drugog smisla suđenja sa onim što je zahvaćeno prvim smislom. Pošto istina nastaje unutar propozicionih suđenja, to znači da ako hoćemo znati da li su propozicije, kao što je „Sokrat jeste“ ili „Sokrat je beo“ istinite, moramo naći verifikaciju i standard takvih suđenja u egzistencijalnim suđenjima. Jer, kroz egzistencijalna suđenja direktno se i neposredno zna samo bivstvovanje stvari.⁵⁴

Esse – metafizički princip ili fakticitet?

Ostaje nam da posmotrimo još jednu ključnu razliku koja je takođe izazvala žive rasprave među novotomistima, a koja se tiče prirode predmeta suđenja. Vipel (Wippel)

51 Up. i *Quodl.* 9, q. 2, a. 2: „[B]iti beo pripisano je Sokratu kada kažemo Sokrat je beo (*ut esse album attribuitur Socrati cum dicitur: Socrates est albus*).

52 „Quandoque vero non praedicatur per se, quasi principale praedicatum, sed quasi coniunctum principali praedicato ad connectendum ipsum subiecto; sicut cum dicitur, Socrates est albus, non est intentio loquentis ut asserat Socratem esse in rerum natura, sed ut attribuat ei albedinem mediante hoc verbo, est; et ideo in talibus, est, praedicatur ut adiacens principali praedicato. Et dicitur esse tertium, non quia sit tertium praedicatum, sed quia est tertia dictio posita in enunciatione, quae simul cum nomine praedicato facit unum praedicatum, ut sic enunciatio dividatur in duas partes et non in tres“, *In II Periherm.*, l. 2.

53 „Dva smisla 'suđenja' ... stoje u jasnom kontrastu. Poimanje realne egzistencije jeste sintetizujući akt suđenja. Predstavljanje u kojem se to događa i koje ga izražava takođe se naziva 'suđenje'. Suđenje u ovom drugom smislu može u logičkom kontekstu takođe biti nazvano propozicija. Suđenje u prvom smislu nije propozicija već aktivnost“, Owens 1992: 192, 193.

54 Stvari koje nisu direktno i neposredno opažene zavise od matematičko-fizičkog zaključivanja, što vodi posrednom znanju o bivstvovanju nečeg.

je ukazao⁵⁵ da, kada raspravlja o bivstvovanju kao onom čemu suđenje korespondira, sam je Toma prilično nejasan oko toga šta tačno znači bivstvovanje, znači li a) naprosto činjenicu da nešto postoji, aktualnost stvari⁵⁶ ili b) intrinzičan metafizički princip odgovoran za samo bivstvovanje stvari koji na drugim mestima identifikuje kao *actus essendi*.⁵⁷ Kao što smo ranije napomenuli, čini se da taj aspekt stvarnosti kojem suđenje odgovara jeste akt bivstvovanja stvari. Ipak, znači li to da se kroz okretanje prema stvarima direktno spoznaje realna razlika između suštine i bivstvovanja u njima? Drugim rečima, znači li to da će Tomina teza o realnoj kompoziciji bivstvovanja i suštine biti samoočevidna? Toma tu razliku zasigurno nije smatrao za samoočevidnu, pošto je u mnogim prilikama tek nakon detaljnog metafizičkog zaključivanja tvrdio da je ona na delu u stvoreninama.⁵⁸

Mislim da je jasno da, kao što je Vipel sugerisao, sam Toma koristi gorepomenuta dva značenja bivstvovanja, naime, fakticitet i intrinzični metafizički princip. Mnogo je mesta na kojima *esse* ima drugo značenje⁵⁹, ali, takođe, brojna su i mesta na kojima *esse* naprosto znači aktualnost nečega, tj. činjenicu da nešto jeste. Štaviše, u ovim drugim tekstovima Toma koristi aktualnost ili fakticitet pre demonstriranja ikakve realne razlike između suštine i bivstvovanja. To je jasno na delu, na primer, u tekstu koji prethodi argumentu za realnu razliku u delcetu *O biću i suštini*. U tom tekstu, Toma počinje razmatranjem toga da, iako se može znati šta stvar jeste, to znanje ne uključuje znanje o tome da ona jeste, što će reći da stvar aktualno bivstvuje.⁶⁰ Taj isti smisao aktualnosti ili pukog fakticiteta kao predmeta kojem suđenje odgovara može se naći i u drugim tekstovima, kao, na primer, u *Komentararu Aristotelovog spisa O tumačenju*, gde Toma piše da „glagol *jeste* kao takav jeste nešto pripisano u suđenju, kao u *Sokrat jeste*. Time nameravamo da označimo da Sokrat uistinu jeste”.⁶¹ Čak i eksplicitniju vezu između *esse* kao fakticiteta kako pripada suđenju nalazimo na mestu iz *Sume teologije*, na kojem opisuje suđenje kao ono pomoću čega je bivstvovanje ili nebivstvovanje nečega pojmljeno,⁶² to jest suđenjem se poima fakticitet nečega.

55 Wippel 2000: 31-35.

56 Što je tumačenje koje zastupaju Žilson (Gilson 1952: 202) i Ovens (Owens 1985: 133).

57 Što je tumačenje Knazasa (Knasas 2003: 16), O'Rurka (O'Rourke: 1991: nap. 130) ili, svakako najvažnijeg, Kornelija Fabra (Fabro 1970: 90, 1974: 470).

58 Za to, up. Milidrag 2014.

59 Isto.

60 Up. DEE 4; za detaljnu analizu, Milidrag 2015.

61 *In II Periherm.*, l. 2: „Ad cuius evidentiam considerandum est quod hoc verbum est quandoque in enunciatione praedicatur secundum se; ut cum dicitur, Socrates est: per quod nihil aliud intendimus significare, quam quod Socrates sit in rerum natura”.

62 Prema Aristotelu, druga operacija duše je „spajanje i razlučivanje, pri čemu shvatamo da li stvar jeste ili nije (*secunda vero est compositio et divisio, per quam scilicet apprehenditur*

Na ovim i drugim mestima,⁶³ Akvinac jasno razume bivstvovanje u kategorijama fakticiteta i povezuje to značenje s onim što se poima suđenjem. No, treba li *esse* kao fakticitet tumačiti i na onim mestima na kojima eksplicitno obrađuje prirodu operacija razuma i njihove odgovarajuće predmete?⁶⁴ Do vremena kada razmatra dve operacije razuma i, posebno, suđenje i bivstvovanje u *Komentarju Sentencija*, Toma je već demonstrirao realnu kompoziciju između suštine i bivstvovanja (*In I Sent.*, d. 8, q. 5, a. 1 i d. 8, q. 1, a. 1). Značenje bivstvovanja kao akta bivstvovanja stvari Tomi je dostupno kada dođe do pitanja čemu suđenje odgovara. Štaviše, unutar dva istaknuta teksta iz *Sentencija* svetac eksplicitno protivstavlja bivstvovanje i štastvo. Drugim rečima, čini se da izdvaja bivstvovanje barem kao intrinzični metafizički element stvari, jedan od dva, drugi je štastvo, naravno. Čini se da, zapravo, Toma ima na umu razumevanje bivstvovanja ne toliko kao aktualnosti ili fakticiteta koliko kao unutrašnjeg metafizičkog principa, kao *actus essendi*.

Isto je na delu na odgovarajućem mestu komentara *Boetijevog dela O trojstvu* (q. 5, a. 3). Mada nije ponudio demonstraciju za realnu kompoziciju pre rasprave u trećem članku petog pitanja, ostaje jasno da bivstvovanje kojem suđenje odgovara nije naprosto fakticitet stvari već unutrašnji akt bivstvovanja.

Dakle, videli smo da unutar nekih tekstova suđenje odgovara bivstvovanju uzetom kao akt bivstvovanja, a u drugim tekstovima ono je razumevano kao da zahvata aktualnost stvari. Očito da postoji barem napetost između tekstova, ako nisu i međusobno protivrečni. Naravno, sve to pod pretpostavkom da je *actus essendi* suprotstavljen bivstvovanju razumevanom kao fakticitet. Problem s *actus essendijem* jeste taj da ukoliko je bivstvovanje razumevano na taj način, realna kompozicija bila bi spoznata pre bilo kakvog metafizičkog zaključivanja, kao da je samoočevidna. No, svaka suprotstavljenost dva smisla nestaje ukoliko razmotrimo bivstvovanje kao *actus essendi* i bivstvovanje kao fakticitet, kao dva smisla koji pripadaju istom predmetu, ali s obzirom na dva odnosa.

U *Sumi teologije* dominikanski učitelj obrađuje pitanje da li je božje postojanje samoočevidno, tvrdeći da je ono samoočevidno za nas samo utoliko što je Bog naše blaženstvo, to jest utoliko što je Bog naš poslednji i konačni cilj. No, nastavlja, znanje o božjem postojanju i dalje ostaje samo opšte i konfuzno, jer, iako svi žele sreću i ono što se želi mora na neki način biti poznato onom ko želi, ne znaju svi da je Bog uistinu krajnji cilj i sreća.⁶⁵

aliquid esse vel non esse)", ST II-II, q. 83, a. 1, obj. 3. Iako tekst dolazi od primedbe, jasno je iz Tominog odgovora da on ne namerava da odbaci taj njen deo; up. Wipfel 2000: 32, nap. 31.

63 Npr. „[B]ivstvovanje je aktualnost svake forme ili prirode” (ST I, q. 3, a. 4, resp.), Up. i citat u nap. 38.

64 *In I Sent.*, d. 19, q. 5, a. 1, ad 7; I, d. 38, q. 1, a. 3; *In De trin.*, q. 5, a. 3.

65 ST I, q. 2, a. 1, ad 1.

Na isti način, znati da nešto aktualno bivstvuje, to jest znati njegov fakticitet, nije isto što i znati da je njegovo bivstvovanje realno različito od onog što ono jeste i da funkcioniše kao krajnji intrinzični metafizički princip stvari. Spoznaja o tome dolazi sa zaključkom metafizičke spekulacije, dočim spoznaja prvog ne; ipak, oba se odnose na isti predmet. Iako nije spoznat na početku kao takav, *actus essendi* stvorenine zapravo je isto što i njena aktualnost i kada je ta prvotna aktualnost obuhvaćena kroz suđenje to je uistinu *actus essendi* koji je zadobijen, iako ne pod tim svojim vidom. Na kraju krajeva, ostaje istina ako se kaže da bivstvovanje razumevano u skladu s najpunijim metafizičkim značajem jeste zapravo znano kroz drugu operaciju razuma, to jest kroz egzistencijalno suđenje.

Iz rečenog jasno je da se za Akvinca naša spoznaja bivstvovanja zapravo „pokorava zakonima bivstvovanja“. Pošto je bivstvovanje dvostruko po karakteru, esencijalno i akcidentalno ili, što je isto, supstancijalno i egzistencijalno, spoznaja mora poštovati tu složenost. U svojoj obradi dve operacije razuma, prostog poimanja i suđenja, jasno je da se sam Toma prilagodio dvostrukoj prirodi bivstvovanja kada je reč o spoznaji. Ukoliko stvarno želimo da ga spoznamo u svoj njegovoj složenosti, stvoreno biće moramo znati i u kategorijama toga *šta* ono jeste i u kategorijama toga *da* jeste. Kao što nešto mora biti neka vrsta bića, ovo ili ono biće (ili u kategorijama stvaranja: nema bivstvovanja bez suštine) tako isto ne možemo zadobiti punu spoznaju stvari osim ako je ne zahvatimo i u kategorijama njenog bivstvovanja i u kategorijama njene prirode. Naravno, pošto je Tomina metafizika jedinstvena po naglasku koji stavlja na temeljnu ulogu koju *esse* kao akt bivstvovanja ima unutar ontološke konstitucije stvorenih stvari, odgovarajuća uloga koja je pripisana suđenju ne može biti zanemarena.

Predrag Milidrag
Institut za filozofiju i društvenu teoriju
Univerzitet u Beogradu

Literatura

A) Originalna dela

St. Thomas Aquinas *Corpus thomisticum*, dostupno na <http://www.corpusthomicum.org> (posećeno 23. aprila 2018).

—(1990) *Izbor iz djela*, prevod Veljko Gortan, Josip Barbarić. Zagreb: Naprijed.

—(1993) *Suma protiv pogana I*, prevod o. Avgustin Pavlović. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

—(1994) *Suma protiv pogana II*, prevod o. Avgustin Pavlović. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

—(1995) *Opuscula Philosophica*, prvi tom, prev. o. Avgustin Pavlović. Zagreb: Demetra.

—(1996) *Opuscula Philosophica*, drugi tom, prev. o. Avgustin Pavlović. Zagreb: Demetra.

—(1997) *Thomas Aquinas's Earliest Treatment of the Divine Essence: Scriptum super libros*

Sententiarum, Book I, Distinction 8, translated into English with Facing Latin Text, Introduction, Glossary, and Select Bibliography by E. M. Macierowski, New York: State University of New York Press.

—(2001) *Pariške rasprave Tome Akvinskoga. Raspravljena i kvodlibetalna pitanja*, prevod Augustin Pavlović O.P. Zagreb: Demetra.

—(2005) *Izabrano djelo*, izabrao i preveo Tomo Vereš. Drugo znatno prošireno i dotjerano izdanje priredio Anto Gavrić. Zagreb: Globus.

B) Ostalo

Aristotel (1970), *Organon*, prevod Ksenija Atanasijević, Beograd: Kultura.

Buermeyer, Keith (1986) „The Verb and Existence”, *The New Scholasticism* 60: 145–162.

Donceel, J. (1974) „Transcendental Thomism“, *The Monist* 58: 67–85.

Fabro, Cornelio (1970) „Platonism, Neo-Platonism and Thomism: Convergencies and Divergencies“, *The New Scholasticism* 44: 69–100.

—(1974) „The Intensive Hermeneutics of Thomistic Philosophy: The Notion of Participation“, *Review of Metaphysics* 27: 449–491.

Gilson, Etienne (1952) *Being and Some Philosophers*, Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies.

—(2002) *Thomism. The Philosophy of Thomas Aquinas*, Translated by Laurence K. Shook and Armand Maurer, Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies.

Knasas, John (2003) *Being and Some Twentieth-Century Thomists*, New York, Fordham University Press.

Maritain, Jacques (1956) *Existence and the Existent: An Essay on Christian Existentialism*. Trans. Lewis Galantieri and Gerald B. Phelan, Garden City, NY: Image Book.

—(1987) *A Preface to Metaphysics: Seven Lessons on Being*. Salem, NH: Ayer Company, Publishers, Inc., 1987.

Milidrag, Predrag (2014) „Dvostruki karakter stvorenog bića kod T. Akvinskog“, *Theoria* 57 (4): 5–24.

—(2015) „Akvinac o realnoj razlici i dvostrukom određenju esse“, *Theoria* 58 (2): 5–32.

O’Rourke, Fran (1991) „*Virtus Essendi*: Intensive Being in Pseudo-Dionysius and Aquinas“, *Dionysius* 15: 31–80.

Owens, Joseph (1963) *An Elementary Christian Metaphysics*, Toronto, Bruce Publishing.

—(1975) „Maritain’s Three Concepts of Existence“, *The New Scholasticism* 49: 295–309.

—(1976) „Aquinas on Knowing Existence,” *The Review of Metaphysics* 29: 670–690.

—(1985) *An Interpretation of Existence*, Houston, Texas: Center for Thomistic Studies.

—(1992) *Cognition: An epistemological Inquiry*, Houston, Texas: University of St. Thomas.

Regis, Louis-Marie (1959) *Epistemology*. New York: The Macmillan Company.

Wippel, John F. (2000) *The Metaphysical Thought of Thomas Aquinas*, Washington, D.C., The Catholic University of America Press.

Phelan, Gerald B. (1967) *Selected Papers*, edited by Arthur G. Kim, C.S.B., Toronto, Pontifical Institute of Mediaeval Studies.

Predrag Milidrag

The Problem of the Knowledge of esse in Thomas Aquinas
(Summary)

The article analyzes the problem of the knowledge of being (*esse*) in Thomas Aquinas, in the context of his distinction between two intellectual operations, and the metaphysical real composition between essence and being. The main thesis of the article is that the distinction between the first and the second intellectual operation, i.e. between simple apprehension and judgment, follows the distinction between being and essence in created things. On the basis of Owens's distinction between propositional and existential judgment the synthetic character of judgment is shown as an expression of the synthetic character of the being itself. The conclusion is that the being which is known by the judgment is *actus essendi* and not being of the truth of the proposition. At the end it is shown that the knowledge of the being as a metaphysical principle and as a facticity of thing is the expression of the twofold character of very being, essential and existential.

KEYWORDS: Thomas Aquinas, judgment, John Owens, *actus essendi*, real distinction, essence, being.